

PROKLO „MĄSTYMO GYVENIMO“ SAMPRATOS
ASPEKTAI

Straipsnyje pateikiama brandaus neoplatonizmo filosofijos atstovo Proklo „Mąstymo gyvenimo“ sampratos analizė. Straipsnyje pateikiama mus pasiekusių Proklo veikalų interpretacija parodo, jog Proklas transformuoja ir papildo jo pirmtako Plotino *Eneadose* aptinkamas įžvalgas apie Mąstymo hipostazę ir jai būdingą gyvybės arba gyvenimo („*dzoē*“) atributą. Proklas atsisako minties gyvybę priskirti visai Mąstymo hipostazei išsyk, kaip, regis, tai daro Plotinas. Proklas įžvelgia ontologinę gyvybės aspekto raidą Mąstymo hipostazės viduje, atitinkančią trijų vidinių hierarchinių pakopų struktūrą: 1) gyvybė kaip beribė galia pagimdo 2) gimdančią gyvybę, kuri, savo ruožtu, 3) gimdo gyvybę kuriančią gyvybę. Tokiu būdu gyvybė Proklo filosofijoje suprantama kompleksiskai ir dinamiškai. Ji atitinka ne Mąstymo aktualaus veikimo (*energeia*) ir grįžties (*epistrophē*) aspektus, kaip Plotino filosofijoje, bet galios (*dynamis*) ir sklaidos (*prohodos*) aspektus. Visgi Proklo sistemoje gyvybė taip pat pasižymi Mąstymą integruojančiu veikimu, kadangi yra pozicionuojama pačiame Mąstomybės triados centre.

Esminiai žodžiai: mąstymas, noetika, gyvybė, neoplatonizmas, Proklas, Plotinas

Įžanga: Proklas ir brandusis neoplatonizmas.

Proklas Atėnietis, arba Diadochas (gr. įpėdinis) (412–485) – vienas iš įtakingiausių neoplatonizmo filosofijos tradicijos kūrėjų, tiesiogiai paveikęs tokius filosofus ir teologus, kaip Damaskijas, Pseudo Dionisijas Areopagietis, Johnas Skotas Eriugena, Michaelis Pselas, Tomas Akvinielis. Arabų pasaulyje Proklo filosofija cirkuliavo *Liber de causis* (lot. *Priežasčių knyga*) pavadinimu ir buvo atributuojama Aristoteliui šalia Plotino traktatų arabiškosios adaptacijos, žinomos *Aristotelio teologijos* pavadinimu. Renesanso metu atgimęs susidomėjimas platonizmu atnaujino tiesiogines Proklo studijas, jį skaitė ir imitavo Nikalojus Kuzietis ir Marsilius Ficinas, Proklo pavyzdžiu sukūręs krikščionišką *Platoniškąją teologiją*. Proklą vertino ir jo įtaką patyrė Georgas Vilhelmas Friedrichas Hegelis. XVIII ir XIX a. susidomėjimą Proklo filosofija paskatino jo leidimai ir vertimai: Thomas Tayloras išvertė išlikusius Proklo veikalus į anglų kalbą, prancūzų filosofas ir politinis veikėjas Victoras Cousinas išleido 6 tomų Proklo veikalų rinkinį. Proklo studijos nepaprastai suintensyvėjo XX a. po to, kai Erikas R. Doddsas išleido kritinį *Teologijos pradmenų* leidimą su vertimu į anglų kalbą ir išsamiais komentarais. Nuo to laiko Proklo veikalų leidimų, vertimų, komentarų, jo filosofijai skirtų monografijų skaičius nepaprastai išaugo. Iš svarbiausių šiuolaikinių autorių, kurių darbai tiesiogiai susiję su Proklo noetika ir Mąstymo gyvenimo tematika, reikia išskirti Jeano Trouillardo, Werner Beierwalteso, Stepheno Gersho, Carloso

Steele, pastaruoju metu – Jano Opsomerio, D’Anconos Costos, Christopho Helmigo studijas. Vertingi ir inovatyvūs savo plačiu sintetiniu ir integruojančiu užmoju pasižymintys lietuvių mokslininko Algio Uždavinio darbai, jo Proklui skirta daktaro disertacija bei jos pagrindu parengta monografija *Versmių labirintai, Proklo hermeneutinė filosofija ir mistagogija*¹.

Proklas yra ypatinga figūra neoplatonizmo istorijoje. Jeigu Plotino *Eneados* yra neoplatonizmo tradicijos pradžia ir pagrindas, Proklo veikalai atspindi jos visapusišką brandą. Pasak Proklo mokinio Marino Neapoliečio išleistos jo biografijos, gimęs Konstantinopolyje ir mokėsis Aleksandrijoje, Proklas tęsė filosofijos studijas Platono Akademijoje Atėnuose, kurios vadovą Syrianą jam buvo lemta pakeisti po mokytojo mirties 432 m. Proklas vadovavo Akademijai 50 metų ir tik vieną kartą per tuos metus buvo išvykęs svetur. Marinas liudija, jog nepaisant paskaitų ir kitos veiklos, Proklas sugebėdavo kasdien prašyti po 700 eilučių teksto. Išlikusių ir prarastų veikalų pavadinimų sąrašas rodo, jog Proklas plėtojo visas jam žinomas filosofijos sritis, komentavo Aristotelio *Organoną*, Platono dialogus, Plotino, Porfyrijo veikalus, parašė sisteminius filosofinius veikalus teologijos (t. y. metafizikos), apvaizdos, blogio temomis, darbus, skirtus fizikos, matematikos ir astronomijos klausimams, tradicinės teologijos ir teurgijos studijas, galiausiai kūrė himnus dievams ir epigramas. Išliko apie trečdalis Proklo veikalų. Nors Proklo filosofinė sistema yra atspindėta visuose jo raštuose, tačiau Mąstymo ir gyvenimo klausimams svarbiausi iš išlikusių traktatų yra *Teologijos pradmenys*, *Platoniškoji teologija*, komentarai Platono dialogui *Timajas*.

Proklas save suvokia kaip Platono filosofijos tradicijos tęsėją, dėl tos priežasties kartais sunku įvertinti jo kaip filosofo originalumą. Nors jis metodiškai nagrinėja ir kritikuoja savo pirmtakų – Plotino, Porfyrijo, Jamblichio, ypač griežtai – Aristotelio, nuomones, tačiau jis niekada nekvestionuoja savo mokytojo Syriano pozicijų. Marinas Proklo biografijoje teigia, kad Proklas ir pats sukūrė daug naujų teorijų, susijusių ir su gamtos, ir mąstymo, ir dieviška tikrovėmis, tačiau vienintelė Marino aiškiai įvardyta naujovė yra Proklo įvesta yra tam tikra nauja rūšis sielų, kurios vienu metu gali kontempliuoti ne vieną, bet keletą idėjų². Palyginus su sisteminiiais skirtumais, kuriuos matome lygindami Proklo ir Plotino veikalus, ši naujovė yra itin kukli. Todėl kalbėdami apie Proklo filosofiją turime ją laikyti tam tikru langu į vėlyvąją neoplatonizmo tradiciją, kurioje Jamblichio, Plutarcho Atėniečio, Syriano ir paties Proklo idėjos yra sulydytos į vieną filosofinę sistemą ir kartais jas sunku aiškiai priskirti vienam ar kitam filosofui.

Bendriausiais bruožais Proklas perima Plotino apibrėžtą hierarchišką trijų mąstomos tikrovės hipostazių – Vienio (*hen*), Mąstymo (*nous*) ir Sielos (*psyche*) – metafizinę sistemą, kurios ontologinę dinamiką išreiškia rimties (*monē*), sklaidos

¹ Vilnius: filosofijos ir sociologijos institutas, 2002.

² Žr. Marinus, *Vita Procli*, 23.1-7.

(*prohodos*) ir grįžties (*epistrophe*) triada. Kaip ir Plotino filosofijoje, šis trilypis ontologinis procesas derina 1) nuoseklią tikrovės sklaidą iš nepažinaus Vienio ir 2) kiekvienos iš atsiradusių hipostazių savarankišką „sau-pakankamumą“. Tačiau jeigu Plotinas tik bendrais principiniais bruožais susaistė savąjį natūralios tikrovės sklaidos, emanacijos metodą su ontologine Platono dialogo *Parmenidas* interpretacija, Proklas paskyrė savo ištįsą daugiatomį veikalą *Platoniškoji teologija* būtent dievų arba dieviškųjų tikrovės pradmenų dedukcijai iš transcendentinio Vienio juos nuosekliai siejant su Platono *Parmenido* hipotezėmis.

Plotino pagrįsta mąstomo pasaulio artikuliacija į tris viena iš kitos emanuojančias hipostazes buvo atsakymas filosofinį klausimą, kaip dauginą ir įvairi tikrovė kyla iš vieningo transcendentinio prado. Emanacijos arba laipsniško, etapiško tikrovės sklaidos proceso samprata apkeitė naują, dinamišką klasikinės senovės graikų metafizikos interpretaciją. Šios dinamiškai suprantamos neoplatoniškos ontologijos kontekste visi mąstymu ir jutimais tikrovės atributai atsiranda būčiai leidžiantis „pakeliui“ iš Vienio į daugį. Šioje „Būties grandinėje“ kiekviena hipostazė arba ontologinė tikrovės raidos stadija pasižymi savu unikalių atributų ir savybių kompleksu. Kai kurių iš jų artikuliacija nėra visiškai aiški ir jas tyrėjams yra sunku priskirti vienai ar kitai hipostazei. Pavyzdžiui, lieka iki galo neatsakytas klausimas, kaip Plotinas supranta judėjimo kilmę: ar Mąstymo hipostazėje pasireiškia judėjimas? Ar pačioje Mąstymo hipostazėje galima įžvelgti būties, gyvybės ir mąstymo aspektų hierarchiją, ar ji yra suprantama kaip skirtingi, tačiau ontologiškai lygiaverčiai Mąstymo hipostazės aspektai? Į kai kuriuos iš šių, su Plotino metafizine sistema susijusių, klausimų, bandžiau atsakyti atskirame straipsnyje³.

Šiame straipsnyje bus nagrinėjamos Proklo pastangos artikuliuoti gyvybės funkcijas Mąstymo hipostazėje detaliau, negu tai savo laiku atliko Plotinas. Proklo įvykdyti Plotino teorijos pataisymai labai gerai iliustruoja bendrą vėlyvojo neoplatonizmo raidos tendenciją siekti kuo detalesnės, kuo išsamesnės ir tikslesnės nagrinėjamų problemų analizės. Proklo mintys apie gyvybės kilmę ir funkcijas Mąstymo hipostazės kontekste yra įdomios bandant geriau suprasti metafizinį diskursą apie gyvybę, plėtojamą visos platonizmo tradicijos kontekste. Taip pat gyvybės sampratos analizė atskleidžia ir iliustruoja keletą esminių Proklo filosofavimo bruožų, būdingų ne tik mąstymo ar gyvybės bet ir kitoms jo filosofijos temoms.

Proklo filosofijos išsamesnis aptarimas pareikalautų labai daug vietos, todėl šio straipsnio ribose apibendrintai išskirsime tik pagrindinius jos bruožus, kurie yra tiesiogiai susiję su mąstymo ir gyvenimo sąvokomis.

Proklui, kaip ir Plotinui, Mąstymas yra antroji metafizinė tikrovė, hipostazė, įsiterpusi tarp transcendentinio Vienio ir juslinį pasaulį artikuliuojančios Sielos. Tačiau jeigu Plotinas pasitenkino, jo paties požiūriu, „natūralia“ visoms hiposta-

³ Žr. Rasius Makselis, „Plotino „Mąstymo gyvenimo“ koncepcijos ištakos ir termino „*dzoē*“ vartojimo *Eneadose* aspektai“; *Logos* 73, Vilnius, 2013.

žėms būdinga vidinio veikimo ir išorinės raiškos dialektika, kuri tapo pagrindiniu jo sistemos dinamiškumo šaltiniu, Proklas (tikėtina, įkandin Jamblichio, Plutarcho ir Syriano) skiria daug daugiau pastangų tam, kad detaliau suprastų šios neoplatonizmui esminės dinamikos struktūrą. *Teologijos pradmenų* pradžioje, tarp kitų pagrindinių neoplatoniškosios ontologijos principų, Proklas aptaria judėjimo klausimą kartu su įvedama kategorija esinių, kurie gali „grįžti į save“: „Bet koks esinys yra arba nejudantis, arba judantis. O jeigu judantis, tai judinamas arba savęs paties, arba kito, o jeigu savęs paties, tai jis yra save judinantis, jeigu kito – tai jis yra kito judinamas. Tada bet kas yra arba nejudantis arba save judinantis arba kito judinamas“⁴. „Kiekvienas, kuris save judina pirminiu būdu, gali grįžti į save“⁵. Pagal Proklo logiką, tik bekūniai esiniai gali „grįžti į save“ ir save judinti pirminiu būdu: „grįžti į save“ reiškia, kad tas, kas grįžta, tampa viena su tuo, į ką grįžta, tuo tarpu kūnas yra dalus ir negali susivienyti su savimi kaip visuma, jam judant jo tik t. t. dalys gali jungti su kitomis dalimis⁶. Proklas išskiria „grįžimo į save“ kaip pirminio savęs judinimo veiksmą, kuris yra bendras visiems mąstymo tikrovės esiniams ir vienodai gali apibūdinti ir Platono save judinančią sielą, ir Aristotelio save mąstantį mąstymą. Esiniai, kurie gali grįžti į save, skiriasi savo pozicija ontologinėje hierarchijoje: pasak Proklo, tie, kurie egzistuoja „savyje“, tie yra „patys save steigiantys“ (*authypostata*): „Kiekvienas, kuris esti kitame, tik iš kito ir kyla, o kiekvienas, esantis savyje, yra pats save įsteigęs“⁷. Tobulai realizuojantys „grįžimo į save“ galią „save steigiantys“ esiniai Proklo filosofijoje įgauna išskirtinį vaidmenį jo metafizikos architektūroje. Jie ontologiškai fiksuoja natūralios Vienio sklaidos į daugį tarpines grandis, būtent jie leidžia šioje sklaidoje atsirasti atskiroms tikrovėms – *hipostazėms*.

Kiekvienam neoplatonikui kyla klausimas, į kurį ir Plotinui būtų sunku atsakyti – jeigu visą sklaidą lemia tas pats vidinio veikimo ir išorinės sklaidos dinamizmas, tai kodėl esti tik trys hipostazės? Kas lemia būtent trijų, o ne daugiau ar mažiau hipostazių atsiradimą – ar kažkokios išorinės visos sklaidos sąlygos (plg. Plotino „ilgo gyvenimo“ metaforą, paremtą bendra Vienio ir jo pagimdytų „visų daiktų“ antiteze⁸), ar pats sklaidos mechanizmas savyje numato būtent tokios bendrosios architektūros modelį? „Save steigiančių“ esinių koncepcija Proklui leidžia pateikti dvilypį atsakymą į šį klausimą. Visų pirma pati sklaida yra tiesiogiai

⁴ Žr. *ET*, 14. (Visos citatos ir nuorodos iš *Teologijos pradmenų* pateikiamos naudojant Proclus, *The Elements of Theology: A Revised Text with Translation, Introduction, and Commentary*, Eric R. Dodds, Oxford: Clarendon Press, 1933.

⁵ Žr. *ET*, 17.

⁶ Žr. *ET*, 15: „Mat grįžti į save reiškia, kad vienu tampa du dalykai – ir grįžtantis, ir tas, į kurį grįžta. Tačiau kūnui ir iš viso bet kokiam dalis turinčiam dalykui tas yra neįmanoma. Mat dalus dalykas visas su visu nesusijungia, dėl padalinimo į dalis, kurių vienos yra vienoje vietoje, o kitos – kitoje. Iš tiesų, joks kūnas negali grįžti į save, taip kad visuma grįžtų į visumą. Iš tiesų, jeigu yra kas nors, kas grįžta į save, tas dalykas yra bekūnis ir neturi dalių“.

⁷ Žr. *ET*, 41.

⁸ Žr. V.2 [11].

sąlygojama prado *tobulumo*: tobulas (*teleios*, gr. taip pat – išbaigtas, pilnas) natūraliai persipildo, „persilieja“ ir tas viršpilnis pagimdo *kitą*⁹. Viršpilnio pagimdytas kitas pasižymi *skirtumu*, bet taip pat ir *panašumu* į savo pradą. Proklas čia įvardija skirtingus buvimo būdus: kadangi tam tikru būdu „kiekvienas sąlygotasis ir lieka savo priešastyje, ir išeina iš jos, ir grįžta į ją“¹⁰, tai sąlygotasis egzistuoja priešastyje „pagal dalyvavimą“ (*kat' methexin*), savyje „pagal esatį“ (*kat' hyparxin*) o tame, ką pats sąlygoja – „pagal priešastį“ (*kat' aitian*)¹¹. Daugio sklaida šioje sistemoje artikuliuojama laipsniškai: t.t tikrovės specifiniai bruožai iš pradžių implicitiškai egzistuoja praduose „priežastiniu būtu“, vėliau jie realizuojami jiems natūraliame lygmenyje „pagal esatį“ ir vėliau yra atspindimi paskesnių, žemesnių lygmenų „pagal dalyvavimą“. Tokiu būdu tolstant nuo Vienio, vis didėja skirtumas ir mažėja panašumas į jį, vis daugiau atsiskleidžia prade implicitiškai glūdėjusių bruožų. Ši kaitos ir daugio raidos struktūra bei skirtingi buvimo būdai paaiškina ir garsųjį Proklo postulatą „viskas visame kame, tik kiekvienas savaip“¹²: galiausiai kiekviena net ir smulkiausia bei mažiausia reikšminga būties apraiška pirminiu būdu glūdi Vienyje *kat' aitian*, lygiai kaip ir jį atspindi *kat' methexin*.

Visa tai paaiškina galimų tikrovės lygmenų sąsajas, pačios sklaidos vientisumą, tačiau nepaaiškina esminių pačių hipostazių – Vienio, Mąstymo, Sielos skirtumų. Galbūt norėdamas aiškiau apibrėžti būtent šių skirtumų priešastis, Proklas įveda savo bene svarbiausią sisteminę modifikaciją lyginant su Plotino ontologija. Dar paties Platono dialogo *Parmenidas* pradžioje iškelta vienos idėjos ir joje dalyvaujančių daugybės daiktų santykio problema išlieka aktuali neoplatonikų svarstymams apie paties Vienio santykį su daiktais: kaip tas pats Vienis gali būti kartu ir vienas (t. y. nesusiskaidytas į jokių aspektus ar dalis) ir kartu t. t. prasme „būti“ daugybėje jame dalyvaujančių daiktų. Atrodo, kad arba daiktai suskaido idėją, Vienį, arba turėtų joje nedalyvauti¹³. Savo laiku Plotinas šią problemą sprendė supriešindamas „grynąjį Vienį“ ir „esantį vienį“, kurį tapatino su Mąstymu. Būtent Mąstymas yra visi dalykai priešastiniu būdu, nes savyje talpina būties pradus, *eidus*. Tačiau šis sprendimas netrukdo Plotinui Vienio ir visų esinių santykį taip pat nusakyti ir jau minėtu paradoksu: „Vienis yra visi dalykai ir nei vienas“¹⁴. Šioje perspektyvoje vienis ir daugis yra priešinami tiesiogiai ir vėlesnių filosofų, ypač Proklo požiūriu, jeigu yra suprantami tiesiogiai, pažeidžia Vienio transcendenciją, kuri yra esminė jam kaip Vieniu – būdamas kartu ir skirtingas nuo visų daiktų,

⁹ Plg. Plotinas V.2 [11], 5–10. Proklas *ET*, 25 „Bet koks tobulas dalykas išeina į gimdymą tu, kuriuos jis gali išvesti pats mėgdžiodamas vieną visų pradą“; *ET*, 27. „Bet koks gimdytojas antruosius pagimdo per tobulumą ir galios perteklių“.

¹⁰ Žr. *ET*, 35.

¹¹ Žr. *ET*, 65: „Kiekvienas kaip nors esantis yra arba pagal priešastį priešastiniu būdu, arba pagal buvimą, arba pagal dalyvavimą atvaizdo būdu“ (Πάν τὸ ὄπωσοῦν ὑφεστὸς ἢ κατ' αἰτίαν ἔστιν ἀρχοειδῶς ἢ καθ' ὑπαρξιν ἢ κατὰ μέθεξιν εἰκονικῶς).

¹² Žr. *ET*, 103.

¹³ Žr. Platonas, *Parmenides*, 131a5–133a10.

¹⁴ Žr. V.2 [11], 1,1.

ir tapatinamas su jais Vienis, griežtai sakant, negali pagrįsti pačios sklaidos kaip natūralaus laipsniško proceso, negali būti to proceso pradžia. Todėl siekdamas išvengti šio prieštaravimo Proklas įveda prado *nedalyvaujamumo* principą – pasak jo, anapus kiekvieno dalyvaujamo prado egzistuoja tuos dalyvaujamus pradus pagimdžiusi nedalyvaujama *monada*¹⁵. Tokiu būdu Vienis yra grynas, kaip nedalyvaujama monada, tačiau žemiau jo esti lygmuo dalyvaujamų „vienių“, kuriuos Proklas vadina *henadomis* ir identifikuoja, kaip senovės graikų panteono dievus. Analogiškai iš Vienio monados kilusi Mąstymo monada yra taip pat nedalyvaujama, tačiau pagimdo visą grandinę dalyvaujamų mąstymų. Mąstymo monada analogiškai pagimto Sielos monadą, o ši – dalyvaujamas sielas.

Tokiu būdu Proklo sistemoje kiekvienas atskiras esinys yra sąlygotas dvigubo priešastingumo: jis „horizontaliai“ susijęs su savo ontologinio lygmens monada (kiekvienas atskiras mąstymas susijęs su Mąstymo monada), ir tuo pačiu metu „vertikaliai“ susijęs su jį atitinkančiu aukštesnio lygmens esiniu (atskiras mąstymas susijęs su atitinkama henada, atskira siela – su atitinkamu mąstymu). Pasak Proklo, tik tokiais dviem būdais, t. y. tarpininkaujant kitiems, konkretus būties grandinės narys gali dalyvauti aukštesnio lygio prade – negali būti jokių tiesioginių prieigų. Ši sistema atrodo tiesiogiai priešinama Plotino „ilgo gyvenimo“ intuityjai, kur pabrėžiamas kiekvieno daikto ir visų daiktų kartu paėmus santykis su Vieniu kaip jų šaltiniu. Kita vertus, ir ši Proklo atlikta artikuliacija yra tiesiogiai susijusi su Plotino vieningos tikrovės vizija, nes būtent ja remiasi prielaida, jog „viskas esti visame kame, tik savaip“. Pagrindinis skirtumas yra tas, jog tai, kas Plotinui atrodė kaip trys vienas kitą sekantys ir todėl tikrovės *vientisumą* užtikrinantys natūralūs hipostazių „gimimai“, Proklui yra visų pirma jų neredukuojamus *skirtumus* įgalinančių nedalyvaujamų monadų raida, savo ruožtu tampanti atskirų tikrovės lygmenų sklaidos prielaida. Proklo požiūriu šios monados yra ir kilusios viena iš kitos ir kartu „save steigiančios“¹⁶.

Taigi, Proklas susaisto skirtingus tikrovės lygius trilypiu buvimu (pagal priešastį, pagal esatį ir pagal dalyvavimą) ir kartu suskaido metafizinę hierarchiją nedalyvaujamų monadų „aukštais“. Tačiau norint suprasti vidinę jo metafizinės sistemos artikuliacijos kaip ontologinio *proceso* logiką, reikia atkreipti dėmesį į tai, ką jis vadina skirtumu per dominavimą (preeminenciją). Jeigu viskas yra visame kame, tik savaip, ir priešastyje t. t. būdu yra pasekmės ir pasekmėse t. t. būdu yra priešastys, tai vertinant kiekvieną atvejį šių skirtingų aspektų buvimas konkrečia-

¹⁵ Žr. *ET*, 21: „Kiekviena monados vedama tvarka (gr. *taxis*, rangas, lygmuo) išėina į daugį monadą atitinkančių narių, ir kiekvienos tvarkos daugis kyla į vieną monadą“. *ET*, 23: „Kiekvienas nedalyvaujamas iš savęs steigia dalyvaujančius ir visos dalyvaujančios tikrovės siekia nedalyvaujančių esačių (Πάν τὸ ἀμέθεκτον ὑφίστησιν ἀφ’ ἑαυτοῦ τὰ μετεχόμενα, καὶ πᾶσαι αἱ μετεχόμεναι ὑποστάσεις εἰς ἀμεθέκτους ὑπάρξεις ἀνατείνονται)“.

¹⁶ E. Doddso manymu, pati monadų galia steigti, sąlygoti tikrovę yra kilusi iš Vienio, tuo tarpu individuali šios galios forma kyla iš monados „savęs steigimo“, žr. Doods, *Elements of Theology*, p. 252.

me esinyje skiriasi ne tik savo būdu, bet taip pat ir gali užimti labiau dominuojančią poziciją arba labiau latentinę poziciją kitų aspektų atžvilgiu. Jeigu nebūtų per daug nekorektiška čia pasitelkti kitos kultūros pavyzdį, kuris glaustai iliustruotų šį Proklo sistemos dinamiškumo principą, tai tuojau pat į galvą ateina tradicinė kinų filosofijos *jīn* ir *jiāng* santykio interpretacija: šie du pradai nėra tiesiog loginėje opozicijoje, juose be tarpusavio papildomumo ir priklausomybės yra taip pat koduojama dinamika, kurią sąlygoja skirtingi opozicijos intensyvumo poliai kaip ir struktūrinė galimybė šiam intensyvumui kisti. Proklas pritaiko panašią susijusių ir susisiekančių opozicijų principą savo sistemoje jungdamas *ribos*, *neapibrėžtumo* ir jų *mišinio* aspektus į vieną triadą, čia pat įvertindamas tris galimus ir natūraliai vieną kitą pakeičiančius šios triados būklės variantus, kurie tampa visos sistemos raidos stadijomis: iš pradžių triadoje dominuoja *riba*, po to – *neapibrėžtumas*, galiausiai – jų *mišinys*. Kiekviena iš šių stadijų yra Proklo hipostazuojama į atskirą triadą, kurios išdėstomos hierarchiškai. Įsivaizduojant šią ontologinę sistemą procese matome tarsi tam tikrą bangavimą – nors hierarchija griežtai atskiria triadas, tačiau preeminencijos kaitos dėka jos viena kitai perteikia tam tikrą, S. Gersh žodžiais tariant, „dvasinės tikrovės judėjimo“ (*spiritual motion*) impulsą, kuris savo ruožtu tampa pačios hierarchijos artikuliacijos ir sklaidos varikliu.

Judėjimas sąlygotas atskirų aspektų dominavimo arba preeminencijos skirtumų Proklo sistemoje užtikrina „visko visame“ vientisumo ir nedalyvaujamų monadų fragmentacijos sintezę. Iš tiesų, tai – universalus jo sistemos dėsnis, aptinkamas visose tikrovės raidos pakopose ir visų hipostazių vidinėje struktūroje. Todėl šios bendros metafizinės tikrovės struktūros korekcijos lyginant su Plotino, palyginus, minimalistine sistema, turi svarbių pasekmių pačios Mąstymo hipostazės ir jos ontologinio konteksto supratimui. Pavyzdžiui, tarpinio ontologinio lygmens atsiradimas tarp Vienio ir Mąstymo įgauna tam tikras funkcijas, kurias Plotinas priskirdavo arba Vieniui, arba Mąstymo hipostazei. Būtent tokiu būdu virš Mąstymo Proklas patalpina pirmąją *ribą*, ir pirmąjį *neapibrėžtumą* (*peras* ir *apeiria*)¹⁷. Šių dviejų pradų *mišinys* yra pirmoji Būtis, kuri tampa naujos Mąstymo hipostazės aukščiausiu aspektu – Mąstomybe.

Gyvybė Mąstomybės triadoje

Plotino atveju mąstomybės (*noēton*) ir mąstantybės¹⁸ (*noeron*) vienybė mąstymo procese yra suvokiama be vienareikšmiškai aiškios vidinės ontologinės hierarchijos. Proklas gi aiškiai bendrąją trilypio *rimties*, *sklaidos* ir *grįžties* proceso dinamiką

¹⁷ Žr. *ET*, 159.

¹⁸ *Noeros* – mąstantis, tas, kuris gali mąstyti, intelektualus. Mąstymo galios realizavimo „subjektyvųjį“ aspektą lietuviškai turėtume versti tiesiog veiksmažodžiu „mąstyti“ arba daiktavardžiu „mąstymas“ (tas, kas mąsto). Visgi siekiant šį aspektą atskirti nuo mąstymo proceso (*gr. noēsis*), svarstomo atskirai ir nuo mąstytojo, ir nuo mąstymo turinio, mąstymo galios realizavimo „subjektyvųjį“ aspektą nurodysime žodžiu „mąstantybė“ (priešinant ją „mąstomybei“ kaip mąstymo objektui arba turiniui ir „mąstymui“ kaip mąstymo procesui).

projektuoja jau ir į hipostazės vidų, kuriai būdinga vidinė ontologinė hierarchija. Todėl Mąstymo viduje išskiriami *rimties* (mąstomybės, būties), *sklaidos* (mąstymo akto, gyvybės) ir *grįžties* (mąstantybės, specifiškai mąstymo) lygmenys. Visi šie trys lygmenys Proklo yra analizuojami atskirai kaip 1) Mąstomybė (mąstomi dievai), 2) Mąstomybė/Mąstantybė (mąstomi ir mąstantys dievai), 3) Mąstantybė (mąstantys dievai). Kiekvienas iš šių trijų lygmenų yra skaidomas giliau. Pirmasis lygmuo, atitinkantis Mąstomybės tradą, yra suprantamas kaip atitinkama *ribos, neapibrėžtumo*, ir jų *mišinio* triadų grupė. Tokiu atveju Mąstymo hipostazėje turime tris mąstomybės triadas, kiekviena iš jų susideda iš trijų *ribos, neapibrėžtumo*, ir *mišinio* kombinacijų, kurios tarpusavyje skiriasi vieno iš kurių nors narių dominavimu (lentelėje pabraukta):

Mąstomybė	riba, neapibrėžtumas, mišinys	Būtis
	riba, neapibrėžtumas, mišinys	Gyvybė
	riba, neapibrėžtumas, mišinys	Mąstomas mąstymas (pirmasis gyvūnas)

Pirmoji Gyvybė čia pasirodo kaip antrosios mąstomybės triados vidurinė, joje dominuojanti *neapibrėžtumo* grandis.

Matome didelį kontrastą lygindami šią Mąstymo hipostazės struktūrą su Plotino Mąstymo samprata. Plotinui gyvybė buvo vienas iš holistinių Mąstymo hipostazės aprašymų, kuris buvo taikomas jai kaip t. t. dinamiškai visumai, tuo tarpu Proklas detaliai lokalizuoja pirmosios gyvybės poziciją Mąstyme – ji yra pačiame mąstomybės srities centre – antrosios mąstomybės triados antroje pozicijoje. Jeigu Plotinas Mąstymo gyvybę siejo pirmiausiai su Mąstymui būdingu aktualiuoju veikimu, *energeia*, Proklui nepibrėžtumo aspektas triadoje yra tiesiogiai siejamas su galios, *dynamis*, aspektu. Jeigu Plotinui *energeia* apėmė visus tris mąstymo dinamikos aspektus – rimtį, sklaidą ir grįžtį, Proklui *dynamis* yra pirmiausiai identifikuojama su daugį kuriančios *sklaidos* modusu. Rimties aspektas yra priskirtas ribai, kuri dominuoja pirmojoje mąstomoje triadoje (Būties lygmuo), sklaidos – neapibrėžtumui (Gyvybės lygmuo), grįžties – mišiniui (Mąstymo lygmuo). Tokiu būdu gyvybė, taip kaip ji yra apibrėžiama Proklo mąstomybės struktūroje, sąlygiškai praranda Plotino sistemoje turėtą integralų funkcijų rinkinį – joje dominuoja su išėiga, t. y. sklaida, multiplikacija ir regresu asocijuojamos funkcijos. Paradigminiu požiūriu tokia gyvybė yra artima pirmajai neapibrėžčiai, Plotino „neapibrėžtai galiai“, pitagoriečių neapibrėžtai duadai. Ji yra pirmoji neapibrėžtis „*kaif aitian*“, tuo tarpu „*kaif hyparxin*“ Gyvybė yra Mąstomybės centre.

Galima sakyti, kad ontologinio gyvybės statuso aiškumas Proklo filosofijoje yra pasiekiamas jos funkcijų redukcijos į sklaidą sąskaita, anksčiau turėtas jos

integralias funkcijas „iškeliant“ ir priskiriant kaimyniniams triados nariams. Vis tik yra vienas svarbus niuansas, kuris iš dalies trūkstamas funkcijas reintegruoja kitame lygmenyje ir tokiu būdu taip pat ir Proklo sistemoje gyvybė išsaugoja kai kuriuos holistinius, Plotino sistemą primenančius, bruožus.

Visu pirma, Proklui nepaprastai svarbu, kad gyvybė užima būtent centrinę padėtį mąstomybės triadoje. Būdama tarpininke tarp rimties ir grįžties dominuojamų aspektų, gyvybė realizuoja savo dinamišką funkciją. Gyvybė ne tik išreiškia judėjimą daugio link¹⁹, ji taip pat yra tam tikras traukos centras, aplink jį jungiasi kiti mąstomybės aspektai ir kuris išsaugoja šios Mąstymo srities integralumą. Pasak Proklo, vidurinioji Mąstomybės triada visa tai, kas vieningai ir „slaptai“, egzistuoja pirmoje Mąstomybės triadoje išskleidžia kaip daugį²⁰, bet lygiai taip pat galima pasakyti, kad pirmosios triados turinį ji „pagal begalinę galią“ laiko sutelkusi kaip mąstomybių vidurį²¹. Vidurinioji mąstomybių triada „įtvirtina savyje mąstomą centrą“ ir „įsteigia vieną mąstomą sutelktį“, viena vertus, išskleisdama pirmosios triados slaptą ir vieningą turinį, bet kita vertus, sutelkdama ir iš visų pusių apsupdama trečiosios triados mąstomą daugį²². Svarbu pažymėti, kad pirmoji Gyvybė žymi ne patį mąstomų pavidalų daugį, bet jo „esinių daugį kuriančiąją duadą“, tai yra tą daugį įgalinantį skirtumą nuo pirmosios triados vieningo mąstomybių buvimo. Šis esinių artikuliuotą daugį ontologiškai įgalinantis, bet kartu ir ontologiškai pranokstantis buvimas gyvybės „beribėje galioje“, yra tiesiogiai tapatinamas su Amžinybe, kuri taip pat neatsitiktinai yra pozicionuojama mąstomybės centre²³. Amžinybė, kaip nesibaigiančio gyvenimo šaltinis, pasak Proklo, yra artimesnė neapibrėžtumui negu ribai. Būtent kaip neapibrėžtumas ji tampa laikiškos trukmės provaizdžiu. Skirtingai negu laikas, Amžinybė visą savo būtį atskleidžia iš karto. Čia Proklas cituoja Plotiną, teigiantį, jog Amžinybė yra begalinis gyvenimas²⁴.

¹⁹ Plg: „Jeigu būtis transcendentistiškai rymo pirmajame mišinyje, tačiau išeina ir duadiškai gimsta iš monados, tai apie ją vyks judėjimas, o jeigu bus judėjimas, tai būtinai bus ir mąstoma gyvybė“ (Εἰ τοίνυν μένει τὸ ὄν ἐξηρημένως ἐν τῇ πρώτῃ μίξει, πρόεισι δὲ ἤδη καὶ ἀπὸ τῆς μονάδος δυαδικῶς ἀπογεννᾶται, κίνησις ἂν εἴη περὶ αὐτό κινήσεως δὲ οὐσης ἀνάγκη καὶ ζωὴν εἶναι νοητήν.) *Th.Pl.*, III,46,13-17.

²⁰ „τὸ δὲ προφαίνει τὸ πλήθος καὶ πρόεισιν ἀπὸ τῆς ἐνώσεως τοῦ ὄντος εἰς ἔκφανσιν“ *Th.Pl.* III,46,8-9.

²¹ „Tokiu būdu egzistuoja (sakau „tokiu būdu“, nes ji susideda iš visų tų pačių dalykų kaip ir pirmoji, tik pagal begalinę galią) [vidurinioji triada] laiko sutelkusi mąstomybių vidurį (Ἐποστᾶσα δ' οὖν οὕτως ἡ μέση τριάς – λέγω δὲ οὕτως, ὅτι ἐκ πάντων μὲν ὄν ἢ πρὸ αὐτῆς, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἄπειρον δύναμιν – συνέχει τὴν μεσότητα τῶν νοητῶν“ *Th.Pl.* III,47,23-48,2.

²² „(...)τὸ νοητὸν κέντρον εἰς ἑαυτὴν ἀνεδήσατο καὶ μίαν νοητὴν ἰδρούσατο συνοχὴν, τὸ μὲν κρύφιον τῆς πρώτης καὶ ἐνοειδὲς προφαίνουσα, τὸ δὲ πλήθος τῆς τρίτης τὸ νοητὸν συναγούσα καὶ περιέχουσα πανταχόθεν“ *Th.Pl.*, III,48,7-10.

²³ Taigi, Amžinybė Gyvybėje turės hipostazę ir bus įsteigta pagal mąstomą vidurį „Ἐν ζωῇ ἅρα ὁ αἰὼν τὴν ὑπόστασιν ἔξει καὶ ἔσται κατὰ τὴν μεσότητα τὴν νοητὴν ἰδρουμένος“ *Th.Pl.*, III,56,3-7.

²⁴ *Th.Pl.*, III,60,19-20.

Antra vertus, pirmosios gyvybės buvimas antrojoje mąstomybės triadoje yra tik vienas, nors ir aukščiausias, gyvybės raiškos Mąstymo hipostazėje atveju. Dar Mąstyme turime likusias dvi triadų grupes – yra su mąstomais ir mąstančiais dievais siejamos triados bei grynai mąstančių dievų triados. Iš viso Mąstymo hipostazėje galime priskaičiuoti 3x3 t. y. 9 pagrindines triadas (antrasis ir trečiasis lygmenys skaidosi dar giliau – nuo trijų triadų antrame lygmenyje iki septynių hebdomadų trečiame²⁵).

Detali visų šių triadų ekspozicija užimtų daug vietos, todėl apsiribosime bendrais ir vien su gyvybės sąvoka tiesiogiai susijusiais jų elementais ir išskirsime keletą svarbiausių struktūrinių principų, kurių pagrindu Proklas organizuoja progresyviai smulkėjančią savo metafizikos sistemą.

Gyvybė Mąstomybės/Mąstantybės triadoje

Antrasis Mąstymo hipostazės lygmuo, kuriame filosofas įkurdina dievus, kurie yra kartu ir mąstantys ir mąstomi, visu pirma atlieka tarpininko tarp grynai mąstomų ir grynai mąstančių dievų²⁶. Šiuo atveju mąstančios gyvybės atsiradimą Proklas aiškina pasitelkdamas analogiją: „Kaip iš vienio ir iš esaties gimė galia, tačiau šalia vienio įsteigė ir būties prigimtį, taip ir gyvybė išėina iš būties sukurdamą skirtingą galią nuo tos, kuri yra būtyje; kaip kad vienis pats būdamas aukščiau už būtį būčiai iš savęs paties suteikia antrą henadą, taip ir gyvybė, kurios tikrovė pranoksta mąstymą, pagimdė mąstančią gyvybę“²⁷. Šio lygmens dievai nušviečia mąstomybės triados lygmenyje egzistuojančios pirmosios, nedalyvaujamos gyvybės plotį (τῆς ζωῆς πλάτος τῆς ἀμεθέκτου). Gyvybė egzistuoja pirminiu būdu mąstomybėje (pagal priešastį), antriniu – mąstomuose ir mąstančiuose dievuose (pagal esatį), o tretiniu – mąstančiuose dievuose (pagal dalyvavimą)²⁸. Gyvybės buvimas *pagal esatį* vidurinėje triadoje lemia tai, jog būtent joje visi Mąstymo hipostazės aspektai egzistuoja *gyvybiškai* (*zōtikōs*)²⁹. Šiame lygmenyje gyvybė yra apibrėžiama kaip *galia gimdyti*. Jeigu pirmoji, mąstomybės, triada, kaip matėme yra Amžinybės vieta, tai antroji triada suteikia „visuma pasižymintiems esiniams išėigą, judėjimą ir aktualų veikimą atitinkančią gyvybę“³⁰. Tuo tarpu trečioji, mąstantybės, triada suteikia „grįžtį į

²⁵ Mąstomi dievai viską sukuria vieningai, mąstomi ir mąstantys – triadiškai, o mąstantys – hebdomadiškai, žr. *Th.Pl.*, V,13,24–14,4.

²⁶ *Th.Pl.*, IV,10,7–11.

²⁷ Καὶ ὡσπερ ἡ δύναμις ἀπεγεννᾶτο μὲν ἐκ τοῦ ἑνὸς καὶ τῆς ὑπάρξεως, συνυφίστη δὲ τῷ ἐνὶ τῆν τοῦ ὄντος φύσιν, οὕτω δὴ καὶ ἡ ζωὴ πρόεισιν μὲν ἐκ τοῦ ὄντος, ἄλλην ὑποστήσασα δύναμιν τῆς ἐν τῷ ὄντι καθάπερ δὲ τὸ ἐν αὐτὸ προὑπάρχον τοῦ ὄντος ἐνάδα δευτέραν ἀφ' ἑαυτοῦ τῷ ὄντι δίδωσιν, οὕτω δὴ καὶ ἡ ζωὴ πρὸ τοῦ νοῦ τῆν ὑπόστασιν λαχοῦσα ζωὴν νοερὰν ἀπογεννᾷ. *Th.Pl.*, IV,7,27–8,7.

²⁸ *Th.Pl.*, IV,11,11–15.

²⁹ *Th.Pl.*, IV,14,7.

³⁰ προόδου καὶ κινήσεως καὶ τῆς κατ' ἐνέργειαν ζωῆς τοῖς ὅλοις χορηγός, *Th.Pl.* IV,14,18–19.

vienį ir išbaigimą, kuris sujungia visus antruosius narius su jų pradais³¹. Taip kaip pirmosios, mąstomybės triados, vidinę struktūrą apibrėžė skirtingais santykiais susiję ribos, neapibrėžtumo ir jų mišinio deriniai, taip antrosios, mąstomų ir mąstančių dievų triados, vidinę struktūrą lemia skirtingų būties, gyvybės ir mąstymo santykių deriniai:

Mąstomybė/ Mąstantybė	būtis, gyvybė, mąstymas	Suvedančioji (<i>synagōgon</i>) triada, Antdangiškoji vieta
	būtis, gyvybė, mąstymas	Sujungiančioji (<i>synektikē</i>) triada, dangaus skliautas
	būtis, gyvybė, mąstymas	Tobulinanti (<i>telesiourgos</i>) triada, tiesos pieva

Būties dominuojama pirmoji šio lygmens vidinė triada Proklo susiejama su Platono *Faidre* pateikta antdangiškąja vieta (*hyperouranios topos*), kurią kontemp-
liuoja sielos prieš inkarnaciją³². Šiai triadai būdingos trys dorybės – pažinimas (*epistēmē*), išmintis (*sophrosynē*), teisingumas (*dikaïosynē*). Taip pat jai būdingos trys tapatybės: *atskleidžiančioji* (*ekphantorikē*), *suvedančioji* (*synagōgon*) ir *saugančioji* (*frouretikē*)³³. Pirmoji vidinė šio lygmens triada Proklo apibūdinama kaip mąstoma ir nepažini triada, kuri iš mąstomybės triados „priima mąstomos šviesos visumą“, steigia minėtas dorybes ir viską išbaigia per mąstomas sintemas. Antroji vidinė triada, Proklo teigimu, mąstomu ir mąstančiu būdu sutelkia (*synechei*) pačią jungtį (*syndesmon*) mąstomybių rūšių, kurios pirminiu būdu egzistuoja pirmojoje vidinėje triadoje³⁴. Šioji triada yra atsakinga už bet kokios jungties, bendrumo galimybę, ją išskleidžia visoms dievų daugybėms, visoms esinių rūšims, ir visiems pasaulio padalijimams³⁵. Iš čia ir sielų jungties ir jų vidinio integralumo galimybė, ir taip pat – fizinių kūnų, kurie pagal savo prigimtį pasižymi tik sąlygišku ir netvariu vientisumu. Proklui iškyla klausimas, kodėl būtent šiame lygmenyje mes turime kalbėti apie jungties galią, jeigu jau pirmojoje, Mąstomybės triadoje susidūrėme su mąstomo turinio daugiū, kuriam taip pat yra būdingas vieningumas ir sujungtumas į visumą. Pasak Proklo, pirmosios triados mąstomybėms buvo būdinga jungtis, tačiau *jungties faktas* nėra tas pats kas kitiems *perduodama jungimo galia*, kitaip sakant, pirmosios triados mąstomybės yra sujungtos, tačiau jos neperduoda galios jungtis žemesnio lygmens esiniams.

³¹ Pažodžiui „susuka, suvynioja“: ἡ δὲ τρίτη τῆς ἐπὶ τὸ ἐν ἐπιστροφῆς καὶ τῆς τελειότητος, συνελισσοῦσης τὰ δεύτερα πάντα πρὸς τὰς ἑαυτῶν ἀρχάς, *Th.Pl.IV*,14,19-21.

³² Žr. *Faidras*, 247c3-d1.

³³ Žr. *Th.Pl.IV*,53,25-26.

³⁴ Μετὰ δὲ ταύτην τὴν νοητὴν καὶ ἄγνωστον τριάδα, τῶν νοερῶν πάντων προϊσταμένην γενῶν, τὴν συνέχουσαν τὸν σύνδεσμον αὐτῶν νοητῶς ἅμα καὶ νοερῶς θεωρήσωμεν, *Th.Pl.IV*,54,22-25.

³⁵ Žr. *Th.Pl.IV*,55,3-5.

Norint išskleisti jungties galią visiems, ji turi būti atitinkamai artikuliuota būtent mąstomų ir mąstančių dievų antrojoje triadoje. Antroji vidinė mąstomų ir mąstančių dievų lygmens triada, išreiškianti *sujungtumo* galią, Proklo susiejama su Platono *Faidre* pateiktu ratu judančio dangaus skliauto įvaizdžiu³⁶. Lygiai kaip dangaus skliautas sujungia visus jame esančius kūnus, yra jų judėjimo vientisumo, simpatijos ir darnos pradai, taip ir mąstymo pasaulyje antroji triada sujungia daugybę mąstomybių į „nedalomą bendrystę“³⁷.

Trečiosios vidinės triados vaidmuo – ankstesnėse suvestos ir sujungtos esinių daugybės išbaigimas, išstbulinimas³⁸. Nors tobulinimo aspektas yra būdingas visoms trimis šio lygmens triadoms, tačiau jis jose reiškiasi skirtingai pagal rimties-skaidos-grįžties principus: pirmojoje vidinėje triadoje tobulinanti dievybė „suteikia dievams tobulybės *stabilumą*, juos vienija su savimi pačiais“, antrojoje – „išankstiniu būdu suteikia esiniams kaip visumoms tobulybės galią *gimdyti*, pažadindama pagal esmę ankstesnius dalykus antrinių apvaizdai“, trečiojoje – suteikia „grįžtį į pradus, viską, kas išeina, sujungdama su jai būdingu pradū“³⁹. Šis trilypis tobulumo suskaidymas atitinka a) tobulybės iki dalių, b) dalių tobulybės, c) tobulybės dalyse padalijimą⁴⁰.

Gyvybė Mąstantybės triadoje

Žemiausia, trečioji Mąstymo hipostazės triada atitinka Mąstantybės aspektą (*noeron*) ir yra skirta vien tik mąstantiems dievams. Šioji žemiausioji Mąstymo triada apriboja ir užbaigia Mąstymo dievų sklaidą, ją „išstbulina ir sujungia su pradais vieningame mąstymo cikle“⁴¹. Šio lygmens dievai savo vienybę gauna iš Mąstymą pranokstančio Vienio, esmės – iš Mąstomybės, savo tobulus, jungiančius ir gimdančius gyvenimus – iš Mąstomybės ir Mąstantybės, o savo mąstančią tapatybę turi patys savaime⁴², kadangi mąstanti tapatybė *kat' hyparxin* atitinka šį žemiausią, trečiąjį Mąstymo hipostazės lygmenį. Proklas pastebi, jog kalbėdami apie aukštesnio lygmens dievų gyvenimą ir šio lygmens dievų gyvenimą, turime omenyje skirtingus dalykus: gyvybė Mąstomybės ir Mąstantybės lygmenyje, kaip buvo minėta, yra *nedalyvaujama gyvybė*, tuo tarpu Mąstantybės lygmenyje jau kalbame apie *dalyvaujama gyvybę*. Aukštesnio lygmens gyvy-

³⁶ Žr. *Th. Pl.* IV,59,1.

³⁷ Žr. *Th. Pl.* IV,59,25-26.

³⁸ „Διόπερ ἡ μὲν ἐστὶ συναγωγὸς τριάς, ἡ δὲ συνεκτικὴ τοῦ πλήθους, ἡ δὲ τελεσιουργός.“ *Th. Pl.* IV,57,23-25.

³⁹ „καὶ ὁ μὲν τῆς μονίμου χορηγός ἐστὶ τοῖς θεοῖς τελειότητος ἐδράζων ἐν ἑαυτοῖς πάντας καὶ πρὸς ἑαυτοὺς ἐνίζων, ὁ δὲ τῆς γεννητικῆς τῶν ὅλων προκατάρχει τελειώσεως εἰς τὴν τῶν δευτέρων προμήθειαν ἀνεγείρων τὰ κατ' οὐσίαν προηγούμενα, ὁ δὲ τῆς εἰς τὰς αἰτίας ἐπιστροφῆς ἐστὶν ἡγεμὼν συνελίσσων πᾶν τὸ προῖον εἰς τὴν οἰκειᾶν ἀρχήν.“ *Th. Pl.* IV,74,9-15.

⁴⁰ Žr. *Th. Pl.* IV,74,27-75,13.

⁴¹ Žr. *Th. Pl.* V,6-11.

⁴² Žr. *Th. Pl.* V,7,12-18.

bė buvo *gimdančioji* (*gennetikē*), tuo tarpu ši žemesnioji yra *gyvybę kuriančioji* (*zōogonos*)⁴³.

Proklas Mąstymo hipostazės Mąstantybės lygmenį padalina į dvi triadas, kurias papildo septintoji dievybė užbaigdama šiam lygmeniui būdingą septynių narių, t. y. hebdomadišką, struktūrą. Pirmoji triada susideda iš *dievų tėvų* (*pateres theoi*), antroji – iš *tyriųjų dievų* (*achrantoi theoi*). Dievų tėvų triada apima tris aspektus: tėviškąjį, gyvybę kuriantį, demiurgiškąjį ir pasižymi vidine sąranga atitinkančią mąstomybės, gyvybės ir mąstymo principus. Šiuos skirtingus dievų tėvų aspektus Proklas identifikuoja kaip senovės graikų panteono dievus Kroną, Rėją ir Dzeusą:

Mąstantybė	Dievai tėvai: (<i>esmé</i>)	Dominuojantys aspektai	Sąranga pagal	Funkcija
	Kronas	tėviškasis	mąstomybę	lieka savyje
	Rėja	gyvybę kuriantis	gyvybę	išeina ir vivifikuoja
	Dzeusas	demiurgiškasis	mąstymą	formuoja ir gamina

Tyrieji dievai kaip atskira klasė pasirodo tik Mąstantybės lygmenyje. Aukštesniuose lygiuose jie yra integrali fundamentaliųjų triadų dalis, kadangi aukštesni dievai yra vieningi „pagal priešastį“ ir jiems nereikia jų atžvilgiu išorinės galios tam, kad ši vienybė būtų realizuojama⁴⁴.

Septintoji dievybė, užbaigianti hebdomadą, įkūnija *skirtumą*, nors, kaip pažymi pats Proklas, joje pačioje dominuoja ne trejybės, bet monados aspektas. Pati būdama labiau monadiška ji suteikia skirtumą dievų tėvų ir tyriųjų dievų triadoms⁴⁵. Pirmoji dievų hebdomada tampa priešastimi vėlesnių hebdomadų: taip atsiranda septynios tėviškosios, septynios gyvybę kuriančiosios ir septynios demiurgiškosios monados, taip pat tyrieji dievai ir septintoji dievybė analogiškai sukuria po septynias atitinkamas monadas. Tokiu mastu artikuliuota Mąstantybės sritis, pasak Proklo, sukuria užbaigtą Mąstymo sričiai būdingą Sfairą, kuri „veikia savyje ir aplink save, kuri išeina į save hebdomadiškai“⁴⁶. Pagrindinė

⁴³ Žr. *Th. Pl.* V,8,3–8. Nors lietuviški vertimai yra beveik sinonimiški, galime išskirti kai kuriuos šių terminų skirtumus: „gimdančioji“ pažodžiui būtų „susijusi su gimimu, rasti“; „gyvybę kurianti“ – padaranti taip, kad atsirastų gyvybė. Nors tai prieštarauja mums įprastai gyvybės sampratai, tačiau Proklo požiūriu pagimdyti galima ir tai, kas atsiradęs neturi gyvybės, tuo tarpu sukurti, suteikti gyvybę galima tik tam, kas potencialiai yra gyvas, t. y. gyvūniui. Tokiu būdu pirmoji gyvybės kvalifikacija apima platesnę klasę objektų. Pasak Proklo, bet koks gyvybę kuriantis veiksmas yra kartu ir gimdantis, bet ne atvirkščiai.

⁴⁴ Žr. *Th. Pl.* V,10,7–11.

⁴⁵ Žr. *Th. Pl.* V,19,9–10.

⁴⁶ Žr. *Th. Pl.* V,11,17.

šio Mąstymo hipostazės lygmens savybė – daugiasluoksnė mąstomybių daugio artikuliacija, kuri čia pat įvairių aritmetinių derinių pagalba yra jungiama į išbaigtą dinamišką visumą.

Čia jau galime atkreipti dėmesį į tai, jog Mąstymo hipostazėje gyvybė yra vienas iš keleto aspektų, kurie užuot (kaip Plotino filosofijoje) apibūdinę visos Mąstymo hipostazės buvimo būdą, tampa jos vidinės raidos elementais. Gyvybė reiškiasi šalia kitų aspektų – tėviškojo, tyrojo, skirtumą suteikiančio. Maža to, pačiam gyvybės aspektui yra būdinga raida nelygu kurioje Mąstymo hipostazės srityje ji pasireiškia. Tokiu būdu Mąstyme hierarchiškai skiriasi: 1) pirmoji gyvybė, kaip beribė galia, 2) nedalyvaujama gimdančioji gyvybė, 3) dalyvaujama gyvybę kuriančioji gyvybė. Kaip kad Mąstomybės srityje matėsi, jog Proklas susiaurina tiesiogines gyvybės funkcijas ją tiesiogiai susiedamas su galios, išėigos, sklaidos ir regreso aspektais, taip ir visos hierarchinės Mąstymo hipostazės struktūros atžvilgiu jis suskaido ir „išdalyja“ skirtingiems lygmenims skirtingas gyvybės funkcijas, kurios realizuojasi pagal tam tikrą ontologinę seką: galia – gimdymas – gaivinimas. Ši gyvybės funkcijų raida atitinka vieną iš bendriausių Proklo metafizikos aksiomų, teigiančių, kad vieningesnės, ontologiškai pirmesnės priešastys sąlygoja didesnį kiekį pasekmių. Gyvybė nėra tiesiogiai universalizuojama kartu nutrinant jos kaip techninio termino apibrėžimo ribas, tačiau yra suprantama siauriau ir iš karto įvedama į bendrą būties sklaidos kontekstą. Tokiu būdu Proklas sugeba ne tik kompensuoti gyvybės funkcijų integralumą ir universalumą, kurį stebėjome Plotino filosofijoje, bet taip pat ir naujai pagrindžia gyvybės ir negyvos būties santykį, kurį galima sąlygiškai pavaizduoti tokia schema:

1) Gyvybė, kaip beribė galia

2) Gimdančioji gyvybė

3) Gyvybę kuriančioji gyvybė

Abstrakčiausia gyvybė raiška Mąstomybės srityje – gyvybė kaip beribė galia ir Amžinybė, apima pačių bendriausių tikrovės pradų sritį esančią anapus rasties ir mąstomybių artikuliacijos į daugį. Ši gyvybės raiška apima ir tai, kas tampa substratu visai tikrovės sklaidai – neapibrėžtumas, pasireiškiantis visoje tikrovėje, taip pat ir juslinėje materijoje yra tiesiogiai susijęs su pirminės galios aspektu. Galima sakyti, kad šio pirmojo gyvybės aspekto raiškos laukas yra pats plačiausias, nors čia dar nekalbama apie nieką, kas būtų gyvas mums įprasta „gyvo organizmo“ prasme. Vidurinės, Mąstomų ir mąstančių dievų, srities lygmenyje išskirta Gimdančioji gyvybė išreiškia artikuluoto daugio produkcijos momentą. Mąstomi esiniai kaip mąstymo hipostazės turinys atsiranda, gimsta, gyvybei užimant mąstymo kaip proceso centro, palaikančio visos hipostazės pusiausvyrą, poziciją.

Mąstomybės išreiškia gyvybės produktyvųjį aspektą tuo, jog yra daugingos ir atsiradusios. Tuo tarpu šiame lygmenyje jos dar nepasižymi nei paradigmine galia kurti žemesnę tikrovę, nei suteikti gyvybę kitai būčiai. Šioji vidurinė gyvybės raiška atitinka bendrą ir gyvai, ir negyvai, tikrovei būdingą artikuliaciją į individualius daiktus ir būtybes, nesvarbu, ar jos yra gyvūnai, ar negyvi objektai. Taigi, šio gyvybės raiškos lauko sritis yra siauresnė už aukštesnės gyvybės kaip galios raiškos lauką, tačiau jis yra platesnis už trečiosios – mąstančių dievų – srities gyvybę, kuri pristatoma kaip gyvybę kurianti ir kuri jau specializuojasi gyvų organizmų kūrimu. Akivaizdu, kad trečiosios gyvybės lauko raiška yra pati siauriausia ir kartu pati kompleksiškiausia, nes joje vienu metu veikia visos trys gyvybės rūšys.

Galima pastebėti, jog toks bendrojo principo apie platesnę abstraktesnių pradų aprėptį derinimas su centrine gyvybės pozicija konkrečiai Mąstymo hipostazėje Proklui leidžia tam tikra specifine prasme Gyvybę patalpinti ir visos jo metafizinės sistemos centre. Gyvybės raiška šios sistemos vidurinėje grandyje, kurioje egzistuoja žmonės – gyvi ir protu pasižymintys organizmai, yra pati sudėtingiausia ir labiausiai artikuliuota. Šiame lygmenyje veikia visi pradai, visos trys anksčiau įvardytos Gyvybės rūšys. Leidžiantis žemyn sklaidos grandine būtybių kompleksiskumas mažėja – nors ir didėja jose vis labiau dominuojantis daugio aspektas, tačiau tas daugis susideda iš paprastesnių dalių ir yra labiau vientisas (plg. akmenų yra daugiau negu žmonių, nors jų sandara sąlygiškai paprastesnė).

Grįžtant prie Proklo Mąstymo hipostazės trečiojo, Mąstantybės, lygmens būtina atkreipti dėmesį ir į teologinę šios tikrovės artikuliaciją. Pirmasis mąstantis dievas tėvas yra Kronas⁴⁷, tokią išvadą pagrindžia Platonas dialoge *Kratilas* šio dievo vardą etimologiškai susiedamas su „tyraus mąstymo“ reikšme⁴⁸. Proklas cituoja Platoną ir Kroną supranta kaip „tyrąjį ir nepalietąjį mąstymo aspektą“ (*katharon kai akēraton tou nou*)⁴⁹. Kronas, pasak Proklo „pačioje mąstančių dievų viršūnėje įsteigia savo universalią galią. Jis sykiu ir lieka savo tėve – Urane – ir iš jo išseina“⁵⁰. Jis atskiria mąstančių dievų karalystę nuo sutelkties karalystės (t. y. mąstančių ir mąstomų dievų lygmens) ir išskeldamas visų kitų mąstančių dievų transcendenciją kartu su savo, jis pats savyje laiko sutelkęs demiurgiškojo mąstymo mąstomybę ir esinių daugi⁵¹. Proklui iškalbingas yra ryšys tarp Krono – pirmojo mąstymo ir Dzeuso – trečiojo, paskutiniojo Mąstantybės aspekto.

⁴⁷ Žr. *Th. Pl.* V,15,6.

⁴⁸ Platonas, *Kratilas*, 396b5–d1: „*koron*, reiškia ne „berniuką“ ir ne „persisotinimą“, bet [Krono] proto tyrumą ir nepalietumą (*katharon kai akēraton tou nou*): Platonas 402a3–b5 Rėjos ir Krono vardus sieja su Herakleito upės srauto įvaizdžiu, tokiu būdu Rėjos vardas kildinamas iš *rhein* – gr. *tekėti, sroventi*, o Krono – su *krounos* – gr. šaltinis (Platonas, *Kratilas*, vert. M. Adomėnas, Vilnius: Aidai, 1996, p. 249).

⁴⁹ Žr. *Th. Pl.* V,21,1–4.

⁵⁰ Žr. *Th. Pl.* V,21,3–5.

⁵¹ Žr. *Th. Pl.* V,21,5–9.

Dzeusas „susaisto“, supančioja (saitas – *desmos*) Kroną⁵². Šie pančiai, saitai, Proklui simbolizuoja Krono viduje esantį mąstymo turinį ir jo vienybę⁵³. Lygiai kaip mąstymas aprėpia, apsupa, jo išorėje esančią mąstomybę, taip ir gimęs Dzeusas „apriboja“ Kroną. Tačiau susaistydamas Kroną jis taip pat ir „prisiriša“, susaisto save su juo. Proklui svarbu išsaugoti vienu metu dvi perspektyvas: viena vertus, ir Kronas, ir Dzeusas yra savarankiški mąstymai, kurie mąsto viduje esantį mąstomą turinį, bet tuo pat metu jie yra ir vienas kitą papildantys mąstantybės srities aspektai: mąstydami save, jie abu ir mąsto, ir yra mąstomi, tačiau Krone dominuoja mąstomybė o Dzeuse – mąstantybė⁵⁴. Pirmasis yra mąstantybės viršūnė o antrasis – jos pabaiga, pirmasis – pripildo, o antrasis yra pripildomas, pirmasis yra geidžiamasis, o antrasis – geidžiantysis. Kaip Proklas paaiškina vėliau, tai, jog Dzeusas geidžia ir siekia Krono, nereiškia, kad jis siekia kažkokios išorinės tikrovės, priešingai, tik grįždamas į save, kontempliuodamas savyje esančias formas, mąstymo pavidalus, Dzeusas grįžta prie savo ištakų, priežasčių, taigi – prie savo tėvo Krono.

Platono dialoge *Politikas* bei Hesiodo poemoje *Darbai ir dienos* Proklas randa dviejų – kroniškojo ir dzeusiškojo – gyvenimų (*zōē*) supriešinimą. Kroniškajam gyvenimui, kuris egzistavo aukso amžių atitinkančiais Krono karaliavimo laikais⁵⁵, būdingas su jusline medžiaga nesusijęs mąstymo srities judėjimas, kuriame dievai gimsta visi iš karto, o gyvenimas yra be jokio blogio ar vargo, kupinas intelektualinio maisto etc. Dzeuso laikais gyvenimas yra paveiktas medžiagiško pagedimo (*hylikēs plēmelleias*), ir pasižymi labai kintančia prigimtimi (*polymetabolou physeos*). Šie du skirtingi gyvenimai, Proklo supratimu, nėra viena kitą sekusios mitinės istorijos epochos, jie atspindi skirtingus gyvenimo būdus, kurie yra tuo pat metu pasiekiami ir pasaulio dievams, ir individualioms sieloms: kroniškasis gyvenimas atitinka mąstymo prigimtį, jam būdinga intelektualinė raiška anapus juslių, jam vadovauja apvaizda arba „išankstinis žinojimas“, „nu-matymas“ (*pronoia*), tuo tarpu dzeusiškasis gyvenimas yra labiau fizinis, juslėmis apčiuopiamas, chaotiškas ir sąlygotas lemties (*kat'heimarmenēn ataktōs proiousēs*). Visa pasaulio tvarka dalyvauja abiejuose gyvenimuose, tačiau per dzeusišką gyvenimą taip pat aukštesniame lygmenyje yra pasiekiamas ir kroniškasis⁵⁶.

Skyręs nemažai dėmesio Krono ir Dzeuso santykiams Mąstantybės srityje Proklas atskirai aptaria vidurinę, tarpinę padėtį tarp šių dievų tėvų užimančią

⁵² Žr. *Iliada*, 14,203–204.

⁵³ Žr. *Th. Pl.* V,11–14.

⁵⁴ Žr. *Th. Pl.* V,11–14.

⁵⁵ Plg. Hesiodas, *Darbai ir Dienos*, 109–201. Kronui karaliaujant aukso amžiuje žmonės gyveno kartu su dievais, pasaulyje vyravo taika ir harmonija. Žmonėms nereikėjo dirbti, tačiau maisto buvo apščiai. Žmonės atrodė jauni, gyveno ilgai ir mirdavo taikiai. Pasak Platono, šio amžiaus žmonės vadinami „auksiniais“ ne dėl to, kad jų kūnai būtų pagaminti iš aukso, bet dėl to, kad jie yra geri ir gražūs, o po mirties tampa *daimonais* Plg. Platonas, *Kratilas*, 397e2–398a1.

⁵⁶ Žr. *Th. Pl.* V,24,25–25,20.

Rėja⁵⁷. Rėja yra iš karto po Krono einanti dievybė – visatos demiurgo Dzeuso motina⁵⁸. Rėjai, kaip ir kitiems mąstymams, būdinga jos lygmenį atitinkanti rimties, sklaidos ir grįžties procesų darba: Rėjoje lieka „visų mąstančių dievų rymanči, vieninga priešastis ir vadovaujanti monada“, tačiau ji taip pat „atskleidžia visą mąstančios tikrovės plotį ir ją vėl atgal į save „suvynioja““⁵⁹. Rėja į savo iščias priima visumų priešastis ir jas artikuliuoja. Rėja yra „gyvybę kurianti“ (*zōogonos*). Rėja yra mąstančių dievų tėvų triados centras, „Krono kuriančią galią priimančios iščios“. Rėja pašaukia Krone glūdinčias, rymančias ir liekančias priešastis kurti visatos pavidalus ir tokiu būdu artikuliuotai atskleidžia visą dievų giminę. Pripildyta už ją ankstesnio tėvo mąstomos ir kuriančios galios, ji savo ruožtu „pripildo iš savęs pagimdytą demiurgą ir tėvą (t. y. Dzeusą) gyvybę kuriančio perviršio“⁶⁰.

Proklas primena Platono *Kratilę* pateiktą Dzeuso vardo kaip „gyvybės teikėjo“ interpretaciją: „jis yra visų gyvybės priešastis“⁶¹. Pasak Proklo, Dzeusas tai gali padaryti todėl, kad pats yra pripildytas mąstančios gyvybės ir visiems perteikia savo motinos gyvybę kuriančią priešastį. Jeigu Rėja daugina vieningas Krono galias, pasirūpina, kad jos būtų pasiekiamos ir žemesnėms būtybėms, tai Dzeusas kartu ir Krono vieningą monadą, ir Rėjos duadinę gimdymo galią atskleidžia, suskaido ir išdalyja pačioms žemiausioms būtybėms. Rėjos tarpinė padėtis tarp Krono ir Dzeuso Proklui pagrindžia jos vardo kaip „srauto“, „tėkmės“, interpretaciją: sutelkdamas, suvesdamas (*synagontos*) Kronas trokšta likti savyje ir būti „pagal trokštamojo viršenybę“, o Dzeusas – dalydamas (*diairontos*) trokšta išeiti, gimdyti ir kurti, todėl tarp jų esančiai Rėjai tenka atitinkamai komunikuoti su abiem skirtingas mąstymo tendencijas išreiškiančiais dievais tėvais. Rėja „iš viršaus į save atsiveda visatos demiurgišką priešastis, ir kartu žemesniems negailėdama perduoda savo pačios galią“⁶². Jungianti du dievus tėvus, Rėja tampa vieningu visų gyvybės srovių šaltiniu⁶³.

Čia verta stabtelėti ir atkreipti dėmesį į tai, kokiū būdu Proklas konkrečiai susieja Rėjos įvaizdį su gyvybės sąvoka. Nors Rėja pristatoma kaip deivė motina

⁵⁷ Rėja graikų mitologijoje yra Gajos ir Urano duktė, Krono žmona ir sesuo. Romos laikais ji buvo tapatinama su Kibebe ir vadinta „didžiąja motina“.

⁵⁸ Žr. *Th. Pl. V, 24, 25–25, 20*.

⁵⁹ „Τῆς τοίνυν μονίμου καὶ ἠνωμένης τῶν νοερῶν πάντων αἰτίας καὶ ἀρχηγικῆς μονάδος ἐν ἑαυτῇ μενούσης καὶ πᾶν τὸ νοερὸν πληθὸς προφαινούσης καὶ πάλιν εἰς ἑαυτὴν συνελισσοῦσης καὶ τὰ ἑαυτῆς γεννήματα καὶ τὰς προ-κυπτούσας τῶν ὅλων αἰτίας ἀφ’ ἑαυτῆς ἐγκολπιζομένης καὶ οἷον μετὰ τὴν διαίρεσιν ἀναλυοῦσης τὰ διαιρούμενα καὶ πατρικῶς ἐν τοῖς νοεροῖς τὴν ἀκροτάτην βασιλείαν κληρωσαμένης, ἢ ζωογόνος Ἡεα δευτέρα προήλθεν ἀπὸ τῆς οἰκείας ἀρχῆς“ (*Th. Pl. V, 36, 1–9*)§

⁶⁰ Žr. *Th. Pl. V, 36, 9–18*.

⁶¹ Žr. *Th. Pl. V, 36, 20–21*. Plg. Platonas *Kratilas*, 396b1–3: „Tad išeina, kad šis dievas yra teisingai įvardijamas kaip tas, per (*dia*) kurį amžinai įgyja gyvenimą (*zēn*) visi gyvieji. O kaip sakiau, [šitas] vardas, būdamas vienas, yra padalytas į dvi dalis, į *Dia* ir *Zēn*“, vert. M. Adomėnas.

⁶² Žr. *Th. Pl. V, 37, 7*.

⁶³ „τῶν μεριστῶν τῆς ζωῆς ὀχετῶν ἐνιαίως περιεκτικόν“ *Th. Pl. V, 37, 11–12*.

ir viena iš trijų mąstančių dievų tėvų, tačiau ji nėra tiesiog gimdymo, būtybių rasties abstrakcija. Rėja yra *zōogonos*, ji tiesiogiai susiejama tik su „gyvybės kūrimo“ funkcija. Judėjimo, sklaidos, galios, gimdymo aspektai yra šioje „gyvybės kūrimo“ funkcijoje pagal dalyvavimą, t. y. jie reiškiasi ir Rėjoje, tačiau priklauso hierarchiškai aukštesniems gyvybės pradams. Rėja tarsi išplėtoja ir užbaigia visos Mąstymo hipostazės viduje vykusią gyvybės aspektų loginę, ontologinę artikuliaciją, kurios galutinis rezultatas yra Rėjai būdingas: 1) galios sukurti, t. y. pradėti, gyvybę perteikimas (*zoogoniškasis aspektas*), 2) šios savaime vieningos galios padalijimas ir perteikimas atskiroms demiurgo kuriamoms būtybėms (*vieningo gyvybės šaltinio aspektas*). Šia prasme Rėja kaip visus gyvus organizmus gaivinantis gyvybės srautas pasireiškia tada, kai jau egzistuoja esinių daugis (gimdančios gyvybės dėka), o šis – tada, kai jau egzistuoja ontologinis skirtumas nuo vienio (gyvybės, kaip beribės galios, dėka). Rėja užbaigia Mąstymo hipostazės gyvenimo artikuliaciją, perduoda hipostazės raidos metu išryškintų gyvybės aspektų visumą dievui demiurgui Dzeusui, kuris yra tiesiogiai atsakingas už kosmogoniją, pasaulio, kaip gyvūno, aprėpiančio visus kitus gyvūnus sukūrimą.

Išvados: bendrieji Proklo mąstymo gyvenimo sampratos bruožai

Bandant išskirti bendruosius Proklo Mąstymo gyvenimo sampratos bruožus, visų pirma krenta į akis Proklo polinkis įvairiems Mąstymo tikrovės aspektams suteikti savarankiškos egzistencijos statusą. Skirtingai negu Plotinas, kuris atvirai pasisako prieš ontologinį hipostazių skaidymą, Proklas hipostazuoja beveik kiekvieną analizės metu išskirtą Mąstymo tikrovės niuansą. Šį polinkį dar labiau komplikuoja anksčiau paminėta Proklo metafizikos aksioma, leidžianti visiems dalykams būti visuose tam tikru jiems būdingu būdu. Šie du principai, jeigu pritaikyti absoliučiai, galėtų pateikti tokią tikrovės viziją, kurioje bet koks realus dalykas niekuo nesiskirtų nuo įsivaizduojamo dalyko, kitaip sakant, pažinimas taptų neįmanomas. Proklas išvengia tokios ydingos ontologijos, viena vertus, nustatydamas taisykles, koku būdu kiekvienu konkrečiu atveju vienas dalykas yra kitame (tai gali būti buvimas pagal *priežastį*, pagal *esatį*, pagal *dalyvavimą*), bei, kita vertus, analizės (o tai reiškia ir sklaidos) metu išryškinamus naujus analizuojamos tikrovės aspektus apibrėždamas vadovaujantis tais pačiais ontologinės dinamikos dėsniais (universaliai galiojančia *rimties*, *sklaidos*, *grįžties* triada bei dinamišku atskirų elementų dominavimu skirtingose raidos stadijose). Anksčiau aptartoje Mąstymo hipostazės analizėje gerai matosi dar vienas esminis Proklo metodo principas: kiekvieną hipostazę skaidydamas į triadas, jas savo ruožtu giliau padalija taip pat triadiškai. Triada tampa pagrindiniu Proklo metafizikos konstrukciniu elementu, jungiančiu ir loginę tikrovės artikuliaciją, ir jos raidos etapų seką. Tuo būdu kiekvienos vidinės triados nariai yra visos sistemos nariai, o jų judėjimas vidinėse triadose prisideda prie bendro ontologinio proce-

so. Toks „algoritmintis“ arba „rekursinis“ keletu pagrindinių taisyklių taikymas raidos procese primena tai, ką XX a. matematika apibrėžė kaip fraktalų teoriją. Įdomu, kad tokio mąstymo užuomazgas galima rasti jau Platono filosofijoje, ypač pitagorietiškuose jos motyvuose⁶⁴. Akivaizdu, jog Proklas išvysto ir ištobulina šį metodą.

Vis dėlto Proklo pateikta tikrovės struktūra nėra begalinė triadų seka, panaši į Anaksagoro begalinę homoiomerų grandinę. Triadinė multiplikacija Proklo filosofijoje yra apribojama kitais metodiniais principais. Viena iš svarbiausių jo metafizikos aksiomų teigia, kad visumos dalijimo regresas į begalybę nėra galimas, nes tokiu atveju tai, kas susidėtų iš begalinio kiekio be galo mažų dalių, negali pasižymėti vienove⁶⁵. Vadinasi, visumos, vienio, ribos sklaida tikrovėje turi apibrėžtą gylį, ir tikrovės lygmenų skaičius negali būti begalinis. Antra vertus, Plotino suformuluota trijų hipostazių – Vienio, Mąstymo ir Sielos hierarchinė struktūra išlieka dominuojanti ir Proklo filosofijoje, tokiu būdu sklaida ne tik kartoja ir multiplikuoja tą pačią triadinę struktūrą, bet taip pat ir įgauna naujų hipostazių pavidalą, kitaip sakant, sklaidos metu kokybiškai kinta pats sklaidos turinys. Trečia vertus, reikia nepamiršti, kad Proklo ontologija yra ir teologija, Homero, Hesiodo, Platono, ir kitų senovės graikų autorių perteikti dievų įvaizdžiai, religinės ir mitologinės temos tampa Proklo hermeneutikos objektu⁶⁶. Tikrovės ontologinę artikuliaciją siedamas su teologiniais įvaizdžiais Proklas yra ribojamas pačios mitologinės medžiagos⁶⁷. Galima būtų klausti, kas vaidina lemiamą vaidmenį Proklo metafizinės sistemos dinaminės artikuliacijos procese – ar pati dialektinė triadinės sklaidos logika dedukcijos būdu iš Vieno išvedanti visą tikrovės daugį, ar siekis induktyviai sisteminti, jungti ir sintetinti filosofines kategorijas, teologinius ir mitologinius įvaizdžius. Nuosekliai gilinantis į tokius Proklo veikalus kaip *Teologijos pradmenys* arba *Platoniškoji teologija* pirmasis įspūdis yra būtent dedukcijos siekis – Proklas pradeda nuo Vienio bei pačių elementariausių, labiausiai pamatinių sistemos aksiomų ir laipsniškai gilinasi į vis sudėtingėjančią daugį. Tačiau atidžiau stebinti šių veikalų svarstymo eigą, ryškėja tam tikras svarstymo fragmentiškumas, kai kada nauji principai yra įvedami be aiškesnio dedukcinio pagrindimo, teologinė ir mitologinė medžiaga verčia

⁶⁴ Žr. Išsamią diskusiją šiuo klausimu Naglis Kardelis, *Vienovės įžvalga Platono filosofijoje*, Vilnius: Versus aureus, 2007, p. 117-157.

⁶⁵ Integralinio ir diferencialinio skaičiavimo principai Proklui dar nėra žinomi. Platono mokinys Eudoksas ir Archimedas (287-212) naudojo vadinamą išsėmimo arba priartėjimo metodą, kuris padėdavo apskaičiuoti figūros (pvz., apskritimo) plotą jį užpildant vis didesniu kiekiu mažėjančių trikampių, kurių plotų suma artėja prie figūros ploto. Plg. Christopher M. Linton, *From Eudoxus to Einstein. A History of mathematical astronomy*, NY: Cambridge University Press, 2004, p. 26.

⁶⁶ Plg. Algis Uždavins, *Versmių labirintai. Proklo hermeneutinė filosofija ir mistagogija*, Vilnius: Eugrimas, 2002, ypač p. 115-184.

⁶⁷ Vienas iš *Teologijos pradmenų* postulatų (ET., 113) taip pat teigia, jog „Dievų skaičius yra baigtinis“.

akcentuoti vienus ar kitus specifinius aspektus, kitus palikdama neišvystytus⁶⁸. Todėl galbūt tinkamiausia Proklo metafizinį metodą būtų galima apibūdinti kaip tam tikrą *dialogą tarp dialektinės logikos ir teologinių bei mitologinių įvaizdžių sintezės*, kuriame pats filosofas dalyvauja kaip tarpininkas, žinios perteikėjas, aiškintojas (*hermeneutas*), besiremiantis vienu metu ir filosofinėmis ir religinėmis, teurginėmis prielaidomis. Tokiu būdu jo filosofija yra kartu ir teologija ne tik dėl to, kad naudoja ir interpretuoja teologinius įvaizdžius, bet ir dėl to, kad pripažįsta šių įvaizdžių religinę ir teurginę galią. Apie šią filosofijos ir teurgijos jungtį prielaidų lygmenyje žr. A. Uždavinio veikalus *Versmių labirintai*, bei *Philosophy and Theurgy in Late Antiquity*⁶⁹. Čia svarbu pažymėti, jog teologinės ir mitologinės nuorodos pačiam Proklui nėra atsitiktinės, o jų išplėtotą loginę dedukcinę jo ontologijos schema nėra vienintelis jo metafizikos pagrindas. Proklas nesiekia mitologijos pakeisti filosofija, jo filosofinėje sistemoje teologiniai įvaizdžiai nesunaikinami atskleidus jų „tikrąją“, racionalią, reikšmę. Metafizinė tikrovės dedukcijos schema yra „užmetama“ kaip tam tikra koordinacių sistema, padedanti lengviau identifikuoti skirtingus sistemos elementus ir jų tarpusavio santykius, tačiau ši schema neištirpsta mitologijoje, bet, kaip sakyta anksčiau, jos ir nepanaikina.

Pristatytoje Mąstymo hipostazės analizėje gerai matėsi, kaip Proklas nuosekliai analizuoja *gyvybės* filosofinę kategoriją išryškindamas vis naujas jos funkcijas ir jungdamas ją su vis naujais mitologiniais įvaizdžiais. Visu pirma reikia pastebėti, kad *Proklas tikrovės sklaidos principus perkelia į hipostazių vidų ir tai jam padeda nepalyginamai detaliau artikuluoti vidinę kiekvienos hipostazės dinamiką lyginant su Plotino filosofija*. Antra vertus, *tokia sklaidos principų interiorizacija neišvengiamai suskaido ir susiaurina gyvybės funkcijas*. Jeigu Plotinui buvo paranku Aristotelio ir Aleksandro perspektyvoje mąstymo aktualų veikimą (*energeia*) vadinti jo gyvenimu, Proklo sistemoje gyvybė pirmiausiai pasireiškia kaip *galia, sklaidos, regreso ir multiplikacijos procesas*. Nors tai yra pats abstrakčiausias gyvybės apibrėžimas, tačiau jau šiame lygmenyje *ka'aitian* implicitiškai glūdi ir kiti, konkretni gyvybės aspektai, kuriuos Proklo sistemos sklaida atskleidžia žemesniuose lygmenyse: kaip matėme, *gyvybė kaip beribė galia* žemiau ima reikštis

⁶⁸ Kiekvienas atskiras mitologinis motyvas, kurį interpretuoja Proklas netampa vien jo teorijos iliustracija, skirta pvz. aiškesniam filosofijos perteikimui, bet kartu atlieka ir sisteminių vaidmenį pačioje filosofinėje sistemoje. Jeigu pvz. Dzeuso „saitas“ (*desmos*) kuriuo jis surakina nuverstą Kroną yra ir Krono vidinės tikrovės integralumo ir Dzeuso priklausomybės nuo Krono alegorija, kuri iliustruoja bet neprideda papildomo turinio Mąstymo hipostazės artikuliacijai, tai pvz. Dzeuso kaip Platono *Timajo* demiurgo tema tampa centrine filosofine problema, kurios nei formulavimas nei sprendimas be nuorodų į Platono pateiktą demiurgijos mitą tampa nesuprantami. Apie Proklui būdingą filosofijos ir mitologijos sintezę žr. A. Uždavinys, *ten pat*, p. 184–221.

⁶⁹ San Rafael, CA: Sophia perennis, 2008. Teurgija čia suprantama kaip „dievų darbas“, „dievų veikimas“, kuriame ir filosofas-teurgas gali dalyvauti t. t. religinės laikysenos dėka bei pasitelkdamas t. t. ritualinius veiksmus ir objektus.

kaip *gimdančioji gyvybė*, o dar žemesniame lygmenyje – kaip *gyvybę kuriančioji gyvybė*. Toks gyvybės aspektų ir funkcijų išskaidymas gerai iliustruoja bendrą Proklo taktiką, kuri, viena vertus, abstrahuoja ir susiaurina gyvybės sampratą, kita vertus, čia pat trūkstamus jos prasmės niuansus reintegruoja kituose lygmenyse. Šiam dinamiškam gyvybės sampratos restitucijos veiksmui yra svarbus nuoseklus gyvybės kaip tarpinės grandies visose triadose vaidmuo. Proklas visą laiką pabrėžia, kad gyvybė yra triados centre, kad ji užtikrina triados stabilumą ir integralumą, kad jai būdinga funkcija yra derinti ją supančių priešybių savybes. Bandant mintyse vizualizuoti gyvybės raišką Proklo Mąstymo hipostazėje, ji pasimato kaip vertikalus spiralės vektorius žymintis judėjimą žemyn ir tuo pat metu visuomet išliekantis spiralės centre. Tokiu būdu gyvybė kaip judėjimas žemyn, *sklaida*, yra ne vien abstrakčiausias jos apibrėžimas, ji taip pat tampa visų kitų vėliau išryškintų aspektų ir prasmės niuansų tiek daugio, tiek jų vienybės sąlyga. Dėl šios priežasties Proklas gyvybę giliausia prasme suprasdamas kaip sklaidos galią, *dynamis*, jos pozicijos savo sistemoje dėka jai suteikia daugumą funkcijų, kurias Plotinas priskyrė Mąstymo gyvybei kaip jo aktualiam veikimui (*energeia*): jungianti Mąstymo *rimtį* ir *grįžtį* Proklo gyvybė kaip *sklaida* tampa Mąstymo integralumo, sau pakankamumo, save sąlygojančio judėjimo pagrindu. Jeigu Plotino gyvybė kaip *energeia* šias savybes Mąstymui suteikia įgalindama judintojo ir judinamojo (t. y. mąstymo kaip visumos) dinamišką jungtį, gyvybė kaip *dynamis* Proklo sistemoje šias savybes Mąstymui suteikia jungdama *rimties* ir *grįžties* procesus vėlgi apeliuodama į Mąstymą kaip dinamišką visumą. Tokiu būdu šalia akivaizdžių Plotino ir Proklo Mąstymo gyvybės sampratos skirtumų būtina akreipti dėmesį ir į šį esminį jų panašumą.

Proklo sistema leidžia žymiai labiau niuansuotai apibrėžti Mąstymo gyvybę, negu Plotino. Jeigu bandytume apibūdinti skirtingas nuostatas, kuriomis vadovaujasi filosofai naudodami gyvybės sąvoką Mąstymo hipostazės kontekste, pastebėsime, kad Plotinui gyvybė pirmiausia išreiškia galią siekti ir pasiekti savo tapatumą, t. y. *grįžti* į save, tokiu būdu gyvybė yra visų pirma aktyvi nuolat realizuojama savi-identifikacija. Proklo Mąstymo gyvybė kaip sklaida yra tai, ką žemesnė tikrovė *priima* iš aukštesnės, jai būdinga pasyvesnė receptyvi dispozicija.

Literatūra

- Hesiodas, *Teogonija*, vertė Audronė Kudulytė-Kairienė, Vilnius: Aidai, 2002.
- Linton, Christopher, M., *From Eudoxus to Einstein. A History of mathematical astronomy*, NY: Cambridge University Press, 2004.
- Kardelis, Naglis, *Vienovės įžvalga Platono filosofijoje*, Vilnius: Versus aureus, 2007.
- Makselis, Rasius, „Plotino „Mąstymo gyvenimo“ koncepcijos ištakos ir termino „*dzoe*“ vartojimo *Eneadose* aspektai“, *Logos* 73, Vilnius, 2013.
- Proclus, *The Elements of Theology: A Revised Text with Translation, Introduction, and Commentary*, Eric R. Dodds, Oxford: Clarendon Press, 1933.

- Platonas, *Faidras*. Vertė Naglis Kardelis, Vilnius: Aidai, 1996.
- Platonas, *Kratilas*. Vertė Mantas Adomėnas, Vilnius: Aidai, 1996.
- Platonas, *Timajas. Kritijas*. Vertė Naglis Kardelis. Vilnius: Aidai, 1995.
- Proclus, *Théologie platonicienne*. 6 vols. Edited and translated by H. D. Saffrey and L. G. Westerink. Paris: société d'édition "Les Belles Lettres", 1968–1997.
- Plotinus, *Plotini opera (editio maior)*. Edited by P. Henry and H.-R. Schwyzer, 3 vols. Paris and Bruxelles: Museum Lessianum, 1951–1973.
- Uždavinys, Algis, *Helėniškoji filosofija nuo Numenijo iki Sirijano*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2003.
- Uždavinys, Algis, *Philosophy and Theurgy in Late Antiquity*, San Rafael, CA: Sophia perennis, 2008.
- Uždavinys, Algis, *Versmių labirintai. Proklo hermeneutinė filosofija ir mistagogija*, Vilnius: Eugrimas, 2002.